

Robert Kulmiński

Warszawa

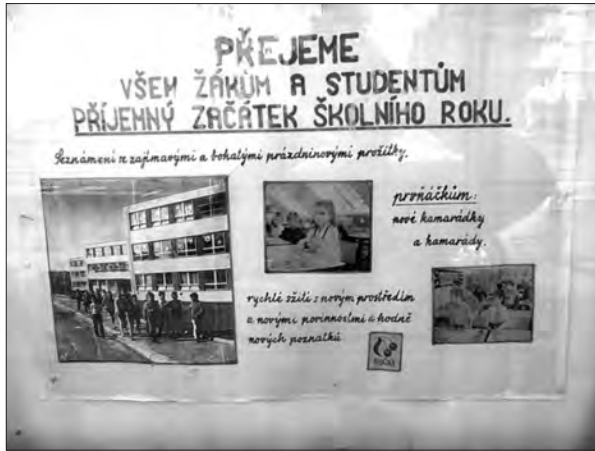
Rubieżę ideologii Komunistyczna Partia Czech i Moraw, czyli komunizm po komunizmie¹

Słowa kluczowe: Czechy, Komunistyczna Partia Czech i Moraw, Komunistyczna Partia Czechosłowacji, Aksamitna Rewolucja, rozliczenie z komunizmem, pamięć zbiorowa, ostalgia

Keywords: Communist party, Komunistická strana Čech a Moravy, Komunistická strana Československa, the Velvet Revolution, settlement of communism, collective memory, ostalgia

Jest wrzesień 2010 roku. Osiedlowa część czeskiej Pragi, nieco oddalona od centrum, od gwaru turystów i tłoku panującego w najstarszych częściach miasta stołecznego – Petřiny. Dzielnica, w której znajdują się akademiki Uniwersytetu Karola: Hvězda oraz Větrník. Tuż przed popularnym w tej okolicy sklepem jednej z sieci supermarketów stoi tablica ogłoszeniowa. Jest tam już zapewne kilkadziesiąt lat, jak miniemam po śladach rdzy. Podobne tablice można odnaleźć w wielu jeszcze miejscach – wiszą na nich drobne ogłoszenia: o pracy, kupnie/sprzedazy mieszkania czy zaginionym psie. Ta jednak w zadziwiający sposób oparła się przemijaniu. Mimo że nadszarpięta została zębem czasu i jej metalowe elementy pokryła rdza wystająca spod warstwy farby, to treść i forma ogłoszenia jakby pochodziła z lat siedemdziesiątych, jakby nieprzerwanie wisiała tu od czasów normalizacji (il. 1). Wycięte z gazety zdjęcie, ręcznym pismem wypisane życzenia przyjemnego rozpoczęcia nowego roku szkolnego skierowane do wszystkich uczniów i studentów. Pod spodem zaś logo Komunistycznej Partii Czech i Moraw (Komunistická strana Čech a Moravy – dalej KSČM) – również wycięte z gazety.

¹ Artykuł powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/D/HS3/02113.

Il. 1. Ogłoszenie z praskiego osiedla:

Wszystkim uczniom i studentom życzymy przyjemnego rozpoczęcia nowego roku szkolnego

Całość przypomina popularne dawniej w zakładach państwowych i szkołach gazetki ścienne, przygotowywane z okazji różnych świąt i rocznic. „Przypomina” tylko dlatego, że usytuowana została w innym kontekście – bez tych okoliczności (rozpoczęcie roku szkolnego 2010/2011 oraz umiejscowienie przed hipermarketem) tablica ta pozostaje identyczna w swojej formie i w treści z tysiącami innych, powstających w epoce rządów partii komunistycznej w Czechosłowacji.

* * *

9 lipca 1993 roku, niemal cztery lata po Aksamitnej Rewolucji, Parlament Republiki Czeskiej uchwalil *Ustawę o bezprawności reżimu komunistycznego (Zákon o protiprávnosti komunistického režimu)*, w której obwieszczano:

Będąc świadomym obowiązków demokratycznie wybranego parlamentu, w tym rozliczenia się z reżimem komunistycznym, Parlament stwierdza, że Komunistyczna Partia Czechosłowacji², jej kierownictwo i członkowie

² Komunistyczna Partia Czechosłowacji (Komunistická strana Československa, dalej KSČ) istniała do 1993 roku, kiedy to na mocy omawianej ustawy stała się organizacją zbrodniczą. Jej ideologiczna kontynuatorka, Komunistyczna Partia Czech i Moraw, powstała w 1990 roku i funkcjonowała początkowo w ramach KSČ.

są odpowiedzialni za sposoby rządzenia w naszym kraju w latach 1948–1989, zwłaszcza za celowe niszczenie tradycyjnych wartości cywilizacji europejskiej, świadome naruszanie praw i wolności człowieka, za moralny i gospodarczy upadek związany ze zbrodniami prawnymi i terrorem wobec ludzi o odmiennych poglądach, zastąpienie gospodarki rynkowej centralnie sterowaną, zniszczenie tradycyjnych zasad prawa własności, wykorzystywanie edukacji, nauki i kultury do politycznych i ideologicznych celów oraz rozmyślnie niszczenie przyrody; i ogłasza, że wszelkie dalsze działania będą opierały się na tej właśnie ustawie³.

W artykule pierwszym po wyliczeniu wszystkich zbrodni reżimu komunistycznego ustawodawca stwierdza:

Za popełnione zbrodnie i pozostałe kwestie, o których mowa w pkt 1, w pełni ponoszą odpowiedzialność ci, którzy wspierali reżim komunistyczny jako urzędnicy, organizatorzy i inicjatorzy życia politycznego i ideologicznego⁴.

Aby następnie w artykule drugim podkreślić:

Komunistyczna Partia Czechosłowacji była organizacją zbrodniczą i godną potępienia, jak i inne organizacje, oparte na jej ideologii, które w swoich działaniach zmierzały do ograniczenia praw człowieka i systemu demokratycznego⁵.

Ustawowe rozliczenie się z przeszłością komunistyczną jest w Czechach jednym z najbardziej kompleksowych w Europie Środkowej, porównywalnym jedynie z rozrachunkiem niemieckim. Obejmuje przepisy dotyczące nie tylko rehabilitacji ofiar, restytucji majątków czy odszkodowań za krzywdy, ale również wyrugowania z administracji ludzi z przeszłością komunistyczną, uwikłanych w funkcjonowanie służb bezpieczeństwa.

Już trzy lata później, mimo funkcjonowania obszernie cytowanej ustawy, w wyborach do sejmu Republiki Czeskiej odbywających się 31 maja

³ *Zákon č. 198/1993 Sb. ze dne 9. července 1993 o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu*, <http://www.kpv.kozakov.cz/normy/zakon.htm> [dostęp 1.09.2010]. Jeśli nie podano inaczej, cytaty w tłumaczeniu autora niniejszego tekstu.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

i 1 czerwca 1996 roku partia komunistyczna uzyskała ponad 10% głosów, a w następnych wyborach – do izby niższej parlamentu Czech w dniach 19 i 20 czerwca 1998 roku – ponad 11%. Z kolei w 2002 roku wyniki wzrosły do 18,51%, co przekłada się na 882 653 oddanych głosów. W 2006 roku było to niemal 13%, zaś w ostatnich wyborach (w 2010 roku) KSČM uzyskało ponad 11% głosów. Widać więc wyraźnie, że od czasu ustawowego oskarżenia partii komunistycznej o zbrodnie reżimu i obwinienia jej za upadek gospodarczy i moralny, uznania jej za organizację przestępczą, a co więcej nawet wskazania ideologii komunistycznej jako tej, na której opierał się reżim zagrażający wartościom cywilizacji europejskiej, KSČM pozostaje liczącą się siłą w demokratycznym parlamencie czeskim⁶.

Pozostaje zadać pytanie, jak to się dzieje, że partia, która została niemal zdelegalizowana (przynajmniej w znaczeniu ideowym, nie formalnym), po rewolucji, która wymierzona była właśnie przeciwko niej (*sic!*) z powodzeniem funkcjonuje na scenie politycznej, nie dokonując istotnej zmiany. W żadnym bowiem z byłych krajów demokracji ludowej nie istnieje formacja, która byłaby w prostej linii spadkobierczynią partii rządzącej w okresie panowania reżimu komunistycznego. W odróżnieniu od na przykład Sojuszu Lewicy Demokratycznej, który przeszedł radykalną przemianę, odcinając się (przynajmniej postulatywnie) od swojego dziedzictwa i dokonując metamorfozy w partię socjaldemokratyczną, Komunistyczna Partia Czechosłowacji pozostała niemal niezmienną, a przemianowanie

⁶ W Czechosłowacji/Czechach po 1989 roku poza KSČM funkcjonowały również inne partie komunistyczne. Już w marcu 1990 roku z KSČM wyłoniło się Czechosłowackie Forum Demokratyczne (Československé demokratické forum). W 1993 roku niezadowoleni z trwania partii komunistycznej przy swojej dawnej nazwie oraz z braku zmian programowych członkowie KSČM z Jaroslavem Ortmanem i Marią Stiborovou na czele założyli Blok Lewicowy (Levý blok). Poniękąd z KSČM wyłoniła się również Partia Demokratycznej Lewicy (Strana demokratické levice), która od 1990 roku funkcjonowała jako ruch społeczny, następnie wspólnie z KSČM stworzyła koalicję wyborczą Blok Lewicowy (Levý blok), aby w 1993 roku stać się partią polityczną. Obie wyżej wymienione partie (Levý blok i Strana demokratické levice) w 1997 roku dokonały fuzji, tworząc Partię Socjalizmu Demokratycznego (Strana demokratického socialismu). Natomiast w latach 1990–1992 w KSČM zaczęła formować się grupa ludzi, którzy doprowadzili do powstania Demokratycznej Partii Pracy (Demokratická strana práce), która miała zjednoczyć wszystkie partie wyłonione z KSČM. Poza partiami powstałymi z rozłamów KSČM pojawiały się nowe partie lewicowe. Zaliczyć można do nich między innymi Lewicową Alternatywę (Levá alternativa) oraz Niezawisłą Lewicę (Nezávislá levice).

na Komunistyczną Partię Czech i Moraw było jedynie wynikiem rozpadu Czechosłowacji. I jeśli, jak pisze Marcin Kula w odniesieniu do sytuacji w Polsce, *paradoksem stał się powrót na scenę polityczną byłych komunistów – którzy po 1993 roku uzyskali w Polsce bardzo dobre wyniki w wyborach*⁷, to tym większym paradoksem jest nie tyle powrót, ile nieprzerwane i niezmiennie istnienie partii komunistycznej w Czechosłowacji, a następnie w Czechach. Pozbawiono jej jedynie „kierowniczej” roli. Co najistotniejsze, sukcesja KSČ nie dotyczy tylko nazwy, majątku czy elektoratu, ale przede wszystkim ideologii, symboliki oraz pewnego projektu społecznego – jak się okazuje, ciągle żywego (wśród ludzi, którzy żyli w okresie trwania reżimu komunistycznego) i atrakcyjnego (przyciągającego młodych wyborców, którzy nie doświadczyli codzienności dawnego systemu). Trzeba bardzo wyraźnie zaznaczyć, że wewnątrz partii komunistycznej od końca lat osiemdziesiątych przez całe lata dziewięćdziesiąte trwały rozmowy i usiłowania, by przeprowadzić reformy zmierzające do przekształcenia KSČM w partię europejskiej lewicy, niemniej niemal każda z nich kończyła się odejściem reformatorów (co omawiam szczegółowo w przypisie 4), bez dokonywania zmian w samej partii.

W konsekwencji nurtujące wydaje się napięcie pomiędzy oficjalnym dyskursem politycznym (tekst ustawy, bojkotowanie KSČM przez inne partie polityczne – o czym w dalszej części artykułu) a społecznym poparciem, jakim komuniści ciągle się cieszą, mimo stałego przypominania o zbrodniach przez nich popełnianych w latach 1948–1989 oraz pomimo tego, że w odróżnieniu od innych partii komunistycznych w tej części Europy nie przyjęli taktyki kamuflowania, zacierania swoich korzeni politycznych.

Daniel Kunštát w artykule *Poparcie dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw po 1989 roku: tło historyczne, kontekst społeczny i polityczny, perspektywy (Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy)*, będącym podsumowaniem prowadzonych w latach 1990–2004 badań nad preferencjami wyborczymi w Czechosłowacji/Czechach, głównych przyczyn zjawiska popularności partii komunistycznej upatruje w rozczarowaniu tempem i sposobem zmian, jakie zachodziły po 1989 roku. *Doszło do szybkiej erozji powszechnej wiary w lepszą przyszłość, do podważenia „transformacyjnego entuzjazmu” związanego z radykalnymi reformami*

⁷ M. Kula, *Kilka paradoksów najnowszych dziejów Polski*, w: tegoż, *Komunizm i po komunizmie*, Warszawa 2006, s. 46.

oraz politycznymi elitami, które swój profil polityczny opierały na ich realizacji – pisze⁸. Reformy dotknęły pod względem ekonomicznym wiele grup społecznych. Przyniosły zawód, a w konsekwencji frustrację wynikającą ze zbyt dużych rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami a rzeczywistością. Kryzys polityki liberalnej oraz perturbacje ekonomiczne w Czechach w latach 1996–1997 i rozpad koalicji prawicowej sprawiły, że spadło znacznie zaufanie do partii politycznych będących u sterów władzy.

To jednak nie tłumaczy faktu, że na scenie politycznej KSČM odgrywała znaczącą (choć w różnym stopniu) rolę już znacznie wcześniej, przed nadejściem rozczarowania zmianami gospodarczymi i kryzysem ekonomicznym. Pozostawali drugą siłą polityczną w kraju, zdobywając w wyborach do Zgromadzenia Federalnego w 1990 roku 13,48% głosów, z kolei w głosowaniu do Czeskiej Rady Narodowej (Česka národní rada) w dniach 5 i 6 czerwca 1992 roku w ramach koalicji Blok Lewicowy (Levý blok) 14,05% głosów. Takiego stanu rzeczy nie wyjaśnia również przywoływane przez Daniela Kunštáta i nieporównywalne z innymi partiami, które dopiero zaczynały swoją oficjalną działalność, zaplecze instytucjonalne – rozwinięta infrastruktura regionalna (sieć 4691 lokalnych organizacji), stabilność ekonomiczna oraz stosunkowo duża liczba członków⁹.

Oczywiście, przywołane tu za Kunštátem okoliczności stanowią istotne czynniki fenomenu popularności partii komunistycznej po 1989 roku, niemniej – jak mi się wydaje – nie tłumaczą one całości zagadnienia. Większość analiz dotyczących tego problemu skupia się na sferze politycznej lub ekonomicznej, pomijając tym samym warstwę symboliczną, której znaczenie pozwoliło myśleć o komunistach w innych kategoriach niż „zbrodniarze”, „wrogowie”, „kaci” itp., czyli w ten sposób, w jaki ujmowała to przytaczana na początku tekstu ustawa. Jeśli posługuję się sformułowaniem „dała możliwość”, to również dlatego, że jest to potencjalny sposób widzenia rzeczywistości, niepodzielany przez większość, ale jednak pozostający w sferze ewentualnego wyboru. Jego istnienie powoduje, że wybierając jednoznaczłą ocenę systemu komunistycznego

⁸ D. Kunštát, *Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy*, http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf [dostęp 24.02.2011].

⁹ Por. tamże.

(pozytywną lub negatywną) mamy świadomość (równouprawnionego) funkcjonowania wartościowania alternatywnego, różnego (niekoniecznie skrajnie) od podzielanego przez nas.

W tym kontekście niezbędne wydaje mi się naszkicowanie okoliczności historycznych upadku reżimu komunistycznego. Przybliżą one sytuację, w której, pomimo że znieawidzony przez (jak chcą niektórzy) całe społeczeństwo reżim upadł, to partia stojąca u jego straży nadal mogła funkcjonować na scenie politycznej. Nie chciałbym jednak drobiazgowo przypominać wydarzeń już niejednokrotnie szczegółowo opisanych. Zwróć więc przede wszystkim uwagę na procesy determinujące kształtowanie się tożsamości partii komunistycznej w Czechosłowacji po 1989 roku.

Apogeum (ale nie zwieńczenie) środkowoeuropejskiej Jesieni Narodów w Czechosłowacji miało miejsce w piątek siedemnastego listopada 1989 roku. Zorganizowana za zgodą władz pikietą studencka w pięćdziesiątą rocznicę antyhitlerowskiej demonstracji młodzieży w Pradze znacznie przyspieszyła trwające wcześniej procesy rozpadu władzy komunistycznej w Czechosłowacji. Już w 1987 roku zmiany dokonujące się w ZSRR osłabiły rządzącą partię. Od tego czasu stopniowo – również za sprawą przemian demokratycznych w innych krajach tzw. bloku wschodniego – partia komunistyczna zaczęła tracić swoją dominującą rolę (zaznaczmy, nie bez prób jej utrzymania), by już pod koniec 1989 roku oddać ją w ręce demokratycznych polityków. 28 grudnia Zgromadzenie Federalne wybrało Aleksandra Dubčeka swoim przewodniczącym, a 29 grudnia Václava Havla prezydentem Czechosłowacji.

Wydarzenia 1989 roku zwykło określać się mianem Aksamitnej Rewolucji (*Sametová revoluce*), kładąc tym samym nacisk na bezkrwawy charakter tego przewrotu politycznego¹⁰. Jerzy Tomaszewski w książce poświęconej współczesnej historii Czechosłowacji pisze:

Upadek systemu komunistycznego w Czechosłowacji nastąpił w drodze pokojowej. Dotychczasowi władcy kraju, pozbawieni wsparcia armii radzieckiej, świadomi przeobrażeń zapoczątkowanych w ZSRR oraz upadku

¹⁰ Używano też innych terminów określających owe wydarzenie: łagodna rewolucja (*nežná revoluce*), rewolucja dzieci (*revoluce dětí*), rewolucja po pracy (*revoluce po pracovní době*), czas brzęczących kluczy (*čas zvonících klíčů*) – jednak żadne z nich się nie przyjęło. Por. J. Měchýř, *Velký převrat či snad revoluce sametová?*, Progetto 1999, s. 13 i następn.

podobnych systemów w Polsce i na Węgrzech, oddawali władzę bez oporu, pod naciskiem manifestantów¹¹.

Nieprzypadkowo pośród haseł wykrzykiwanych na ulicach Czechosłowacji oprócz: *Precz z KSČ!* (*Pryč s KSČ!*) i *Precz z StB!* (*Pryč s StB!*) można było usłyszeć: *Dialog – nie pałki!* (*Dialog – ne obušky!*), *Dialog!*. Sam tłum żądał przemian – nie rewolucji. Co ciekawe, jak pisze Ladislav Holý, *żadna z przedlistopadowych demonstracji nie żądała ustąpienia władzy, zmiany w kierownictwie partii, rezygnacji partii komunistycznej z monopolu rządzenia lub zmiany systemu politycznego jako całości*¹².

Co prawda Komunistyczna Partia Czechosłowacji oddawała władzę bez większego sprzeciwu, jednak – jak się wydaje – nawet w warunkach osłabienia pozycji ZSRR nie bez zgody samej partii rządzącej. Niemniej rozmowy z demokratyczną opozycją mogły się odbyć dopiero po zasadniczych zmianach w kierownictwie KSČ. Już tydzień po demonstracjach studenckich 24 listopada 1989 roku ustąpił Miloš Jakeš wraz z całym kierownictwem partii. Nowym sekretarzem generalnym Komitetu Centralnego KSČ został, po interwencji prezydenta Gustáva Husáka, Karel Urbánek, a nie jak oczekiwano przedstawiciel reformistów, ówczesny premier, Lubomír Štrougal. O tym, jak głęboko sięgały zmiany w kierownictwie partii, świadczy wywiad z Miroslavem Štěpánem, opublikowany w dzienniku „Svobodné slovo” w maju 1990 roku. Ten były przewodniczący Międzynarodowego Związku Studentów (*Mezinárodní svaz studentstva*), symbol władzy totalitarnej, wysoko postawiony polityk komunistyczny mówił, że oprócz Vasilá Mohority i Ladislava Adamca nikogo z nowego przewodnictwa KSČ nigdy nie widział¹³.

Jednak tak głębokie zmiany personalne nie spowodowały żadnych zmian ideowych. Były tylko formalną wymianą osób. To właśnie Ladislav Adamec (jeden z tych, którzy w kierownictwie partii pozostali), szef rządu do 10 grudnia 1989 roku, a także jego następcą Marián Čalfa, późniejszy nieoficjalny doradca prezydenta Václava Havla i współtwórca prawa prasowego, odegrali kluczową rolę w prowadzeniu rozmów z Forum Oby-

¹¹ J. Tomaszewski, *Czechosłowacja*, Warszawa 1977, s. 250.

¹² L. Holý, *Malý český člověk a velký český národ*, Praha 2001, s. 53.

¹³ Za: S. Hanley, *The Communist Party of Bohemia and Moravia after 1989*, w: *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*, red. A. Bozóki, J. T. Ishiyama, New York 2002, s. 144.

watelskim (Občanské fórum). Čalfa, mianowany przez prezydent Gustava Husáka tuż przed abdykacją, miał dokonać rekonstrukcji rządu. Do Rządu Porozumienia Narodowego (Vláda národního porozumění) za zgodą partii rządzącej weszli przedstawiciele opozycji.

Ponadto, co charakterystyczne, większość opozycjonistów była przekonana, że Zgromadzenie Narodowe, ciągle jeszcze wypełnione przedstawicielami KSČ, nie wybierze na prezydenta człowieka, który niedawno wyszedł z więzienia, znanego bardziej za granicą niż w Czechosłowacji. Żelaznym kandydatem komunistów pozostawał były premier Ladislav Adamec. Jednak przy ogromnym udziale Mariána Čalfy Zgromadzenie Narodowe na prezydenta Czechosłowacji wybrało Václava Havla.

W trakcie Aksamitnej Rewolucji komuniści odegrali niezmiernie istotną rolę. Opozycja wybrała bowiem drogę dialogu, jeśli nie z przedstawicielami KSČ, to bez wątpienia z rządem. *W 1989 roku Czesi, na kilka dni, jako całość, stali się „wojownikami przeciwko komunizmowi”. Patrząc z tej perspektywy na wydarzenia, dialog dysydentów z komunistami może przyczynić się do tego, że wydawać się oni mogą grabarzami rewolucji – pisze francuska historyczka i socjolożka Françoise Mayer¹⁴.*

Mamy tu do czynienia z poważnym zachwianiem mitu założycielskiego demokracji. Stary porządek nie został ani jednoznacznie odrzucony, ani potępiony. W przemianach demokratycznych udział brali również komuniści. Co więcej, to właściwie oni do tych przemian dopuścili, pozwalając opozycji bezkrwawo przejąć władzę. Oczywiście mówię tutaj o jednej z możliwych i popularnych interpretacji wydarzeń 1989 roku. Oskar Krejčí w opublikowanym w czasopiśmie „Britské Listy” artykule *Aksamitna Rewolucja: widok z Strakovky (Sametová revoluce: pohled z Strakovky)* pisze: *Z geopolitycznego punktu widzenia w sierpniu 1989 roku już wszystko było rozstrzygnięte. Pozostało jedynie pytanie, którą z przygotowanych grup wybierze historia do realizacji przewrotu, jaką rolę jej przypisze i co stanie się mechanizmem zapalnym¹⁵.* Pamiętajmy, że manifestacje, które miały miejsce 17 listopada 1989 roku w Pradze, przebiegły ponad tydzień po upadku muru berlińskiego. Sytuacja polityczna w tej części Europy nie pozostawiała żadnych wątpliwości. Kończyła się władza komunistów i zarówno członkowie partii komunistycznej,

¹⁴ F. Mayer, *Češi a jejich komunismus*, Praha 2009, s. 55.

¹⁵ O. Krejčí, *Sametová revoluce: pohled z Strakovky*, „Britské Listy”, <http://www.blisty.cz/art/20454.html> [dostęp 24.02.2011].

jak i rządzący musieli sobie z tego zdawać sprawę, a chcąc zachować choć część swojej pozycji (stanowiska w zakładach państwowych, urzędy itp.) musieli podjąć rozmowy z opozycją. Nie mieli wyjścia.

W ten sposób każda interpretacja – zarówno ta, która wskazuje, że komuniści dobrowolnie podzielili się władzą z opozycją, jak i ta, że nie mieli innego wyjścia, że po prostu musieli to uczynić – znajduje lub może znaleźć uzasadnienie w odpowiednim doborze przytaczanych wydarzeń. Nie o to tu jednak chodzi, aby przekonywać do jednego z odczytań faktów, ale o to, aby zwrócić uwagę na możliwe i – co więcej – funkcjonujące w rzeczywistości społecznej interpretacje, które powodują, że tożsamość tych wydarzeń nie jest jednoznaczna i może wskazywać na komunistów jako tych, którzy byli jednym z ważnych i napędzających maszynę przemian (lub, jak kto woli, rewolucji) trybów.

Najważniejszą konsekwencją opisywanych wydarzeń jest ukonstytuowanie się mitu założycielskiego demokracji, a raczej jego znaczeniowe rozedrganie, symboliczna niejednoznaczność. Już nawet tak pobieżny opis wydarzeń świadczy o tym, że przemiany polityczne w 1989 roku w Czechosłowacji z trudem nazwać można rewolucją, podczas której zniszczony zostaje stary porządek, a na jego gruzach stworzony od podstaw nowy. W wyniku rewolucji powstaje bowiem zupełnie nowa sytuacja polityczna, społeczna lub kulturowa, w tym wypadku trudno zaś mówić o gruntownej zmianie, tym bardziej, że komunistów traktowano jako partnerów w tworzeniu demokratycznego ładu. Václav Havel w swoim pierwszym przemówieniu co prawda potępił zbrodnie komunizmu, ale równocześnie podkreślił, że każdy – oczywiście w różnym stopniu – jest odpowiedzialny za komunizm¹⁶. Wszelkie późniejsze próby odcięcia się od przeszłości – mimo ich kategoriyczności – pozostają obarczone cieniem aksamitnego rozczarowania.

Aksamitna Rewolucja nie była wcale aksamitna i nie była wcale rewolucją – a przynajmniej jest do pomyślenia możliwość widzenia jej w kategoriach całkowicie odmiennych od tych, które nadali jej przedstawiciele demokratycznej opozycji biorący udział w przemianach 1989 roku w Czechosłowacji.

Václav Žák, redaktor dwumiesięcznika „Listy”, w artykule zatytułowanym *Aksamitna rewolucja lub aksamitne kłamstwo* (*Sametová revoluce nebo*

¹⁶ F. Mayer, *Češi a její ich...*, s. 61.

sametový podvod) zdegustowany dokonaniem niemal dziesięciu lat demokracji, między innymi z powodu braku rozliczenia z komunizmem i fiaska kuponowej prywatyzacji, pisze o przemianach 1989 roku: *Dla znacznej części komunistów listopad 1989 roku był wyzwoleniem. Z radością mogli wyrzucić legitymacje, cieszyć się, że w końcu będą mogli normalnie pracować, bez duszącego uścisku szkieletów normalizacji*¹⁷. Wspomniany Marián Čalfa po 1989 roku był współwłaścicielem CTL Consulting w Pradze, redaktorem miesięcznika „Právni rádce”, doradcą prawnym przedsiębiorstwa petrochemicznego Chemapol Group, a od 1997 roku prezesem przedstawicielstwa banku IC, przede wszystkim jednak po pierwszych wolnych wyborach ponownie został premierem – urząd swój sprawował do 1992 roku (w międzyczasie wystąpił z KSČ).

Paradoksalnie – co stanowi drugi element symbolicznej układanki – brak przemian ideologicznych w partii komunistycznej oznacza równocześnie ciągłość – w tym i ciągłość tożsamościową – zarówno na poziomie instytucjonalnym (samej partii), jak i indywidualnym (poszczególnych jej członków czy elektoratu).

KSČM w budowaniu swoich korzeni, a tym samym konstruowaniu swojej tożsamości, a w konsekwencji również wizerunku politycznego, chętnie odwołuje się do początków lat sześćdziesiątych. Do momentu, w którym dokonywane w partii przemiany doprowadziły do (upraszczając) powstania idei „socjalizmu z ludzką twarzą”, a wewnątrzpartyjne reformy były jedynie próbą naprawienia systemu, dążeniem do wprowadzenia czeskiej wersji komunizmu.

Podobnie pokolenie dorastające przed Aksamitną Rewolucją, aby utrzymać ciągłość własnego ja, musi dokonać inkorporacji przeszłości w teraźniejszym projekcie samotożsamości. Jak pisze Joanna Królak w odniesieniu do zjawiska ostalgi:

Wiązałyby się natomiast [ostalgią] z problemem rozchwianego często poczucia tożsamości pokolenia, które w ciągu jednego życia musiało zmierzyć się z doświadczeniem funkcjonowania w dwu całkowicie odmiennych światach¹⁸.

¹⁷ V. Žák, *Sametová revoluce nebo sametový podvod*, „Listy” 1995, nr 2, za: <http://www.blisty.cz/files/isarc/0001/20000104f.html> [dostęp 24.02.2011].

¹⁸ J. Królak, *Fenomen ostalgi*, w: *Doświadczenie i dziedzictwo totalitaryzmu na obszarze kultur środkowoeuropejskich*, red. J. Goszczyńska, J. Królak, R. Kulmiński, Warszawa 2011, s. 272.

W ten właśnie sposób swoją tożsamość partyjną konstruuje Vojtěch Filip, przewodniczący KSČM od 2005 roku. W swoim życiorysie zamieszczonym na stronie klubu poselskiego nie pomija aktywności w Związku Młodzieży Socjalistycznej (Socialistický svaz mládeže), przynależności do KSČ, a potem KSČM¹⁹. Oczywiście nie uwzględnia niewygodnej politycznie współpracy z czechosłowacką Służbą Bezpieczeństwa. Dokumenty w tej sprawie ujawniono w 2006 roku, czym podważono wyrok sądu lustracyjnego, który stwierdził, że współpraca Filipa była aktem nieświadomym²⁰.

Niejednoznaczność mitu założycielskiego państwa demokratycznego, a tym samym równouprawnienie różnych wizji historii oraz różnych wersji biografii (zarówno partyjnej, jak i osobistej) pozwala na pluralizację postaw wobec przeszłości, możliwość symultanicznego istnienia różnych prawd, z których każda ma taką samą wartość. W konsekwencji można zawłaszczyć jedną z nich i na jej podstawie zbudować trwałość swojego istnienia. Jak zauważa Daniel Kunštát za historykiem Michalem Kopečkem:

[...] nawet w stosunku do komunizmu nie istnieje coś takiego jak obowiązująca, homogeniczna lub choćby zgodna pamięć narodu, przeciwnie, istnieje pluralizm pamięci historycznej, a epoka komunizmu nie jest postrzegana przez znaczną część społeczeństwa jako nieodróżniona, jasno określona całość, jednolita totalność. Opinia publiczna w tym zakresie rzeczywiście nie wyraża się w dychotomicznych kategoriach takich jak totalitaryzm – demokracja, sprawiedliwość – niesprawiedliwość, wolność – opresja. Społeczeństwo po prostu nie mówi silnie dualistycznym językiem i pewien rodzaj normatywnej jedności i integralności narodu oraz jego pamięci jest mitem²¹.

Jak zauważył Eleazar Mielecinski, *kluczową cechą mitu, zwłaszcza pierwotnego jest sprowadzenie istoty przedmiotów do ich genezy: wyjaśnić strukturę przedmiotu znaczy opowiedzieć o tym, jak on powstał; opisać otaczający świat, to tyle, co opowiedzieć historię jego praterowania*²². Epoka mityczna ma stanowić pierwowzór

¹⁹ Por. [brak autora], *Životopis Vojtěcha Filipa*, <http://www.klub-kscm.cz/article.asp?thema=2967&item=24383> [dostęp 21.03.2011].

²⁰ Por. J. Blažková, „*Nezklamu*“, *slibil Filip StB*, http://zpravy.idnes.cz/nezklamu-slibil-filip-stb-0y8-/domaci.asp?c=A060626_200012_domaci_dp [dostęp 21.03.2011].

²¹ Za: D. Kunštát, *Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje*, „*Naše společnost*” 2010, nr 8 s. 29.

²² E. Mielecinski, *Poetyka mitu*, przeł. J. Dancygier, Warszawa 1981, s. 214.

wszelkich działań, ponieważ to wtedy właśnie dokonuje się przekształcenie chaosu w kosmos, a tym samym określona zostaje nowa skala wartości, nowy porządek, podtrzymywany następnie i rekonstruowany w regularnie powtarzanych rytuałach. I jeśli rzeczywiście możemy mówić o mitologicznej wersji wydarzeń – oczywiście w sferze symbolicznej, bo przecież wydarzenia te należą w sposób oczywisty do porządku historycznego – przyjmując, że protesty 1989 roku były Aksamitną, ale jednak Rewolucją, to pozostałe wersje historii podważają mit kosmogoniczny demokracji. W ten sposób rok 1989 nie może być pierwowzorem – ani wartości, ani zachowań, ani działań, nie objaśnia człowiekowi jego samego i porządku otaczającego świata.

Można zadać sobie w takim razie pytanie, czy przypadkiem chaos nie zastąpił porządku, jaki by on nie był? I jeśli przyjmujemy, że jedna obowiązująca wizja historii prezentowana przez wszystkie reżimowe nośniki informacji zmieniła się w pluralistyczny szum informacyjny, w którym każdy może prezentować swoją wersję, to w rzeczy samej – kosmos zamienił się w chaos. W szumie tym głos KSČM brzmi po prostu jako jeden z wielu i tak jest postrzegany. Uzupełnia *spectrum* różnorodnych partii, jak się okazuje, tak samo potrzebnych na scenie politycznej.

Sytuacja ta ma swoje odzwierciedlenie również w sondażach dotyczących stosunku respondentów do partii komunistycznej, przeprowadzanych po 1989 roku. Badania przeprowadzone przez Instytut Badań Opinii Publicznej (Institut pro výzkum veřejného mínění, w skrócie IVVM) na przełomie kwietnia i maja 1990 roku, zaledwie kilka miesięcy po Aksamitnej Rewolucji. Aż 72% pytanym stwierdziło, że KSČ powinna mieć takie same prawa i obowiązki jak każda inna partia, przy tym 59% respondentów odrzuciło sugestię potrzeby likwidacji partii komunistycznej²³. Według badań tego samego instytutu z grudnia 1999 roku 53% osób nie zgadzało się z całkowitym odrzuceniem debaty z przedstawicielami KSČM o problemach społecznych w Czechach²⁴. Przeciwnicy dialogu najczęściej

²³ J. Šubrt, *Co si lidé myslí o KSČ*, w: IVVM: *Závěrečná zpráva z výzkumu 90 — 11. Aktuální otázky veřejného mínění*. Duben 1990, Praha 1990, s. 18.

²⁴ Dane za: D. Kunštát, *Názory na KSČM*, http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100957s_pi901009.pdf [dostęp 21.02.2011]. Pytanie w przytoczonej ankiecie brzmiało: *Některé osobnosti i instituce společně odmítají dialog s KSČM o zásadních problémech společných. Zgadzají se Pan/Pani s tą postavą? (Některé osobnosti a instituce odmítají jednat s KSČM o závažných společenských otázkách. Souhlasíte s tím?)*.

odwoływali się do przeszłości (42%), natomiast zwolennicy przypominali, że w systemie demokratycznym powinno rozmawiać się z każdą partią, tym bardziej z taką, która weszła do parlamentu (30%)²⁵.

W przywoływanym kontekście nie dziwi więc wyrażone w cytowanym już artykule Oskara Krejčego twierdzenie: *Nie jest przypadkiem to, że w Czechosłowacji nie polatała się krew. Postarali się o to konkretni ludzie po obu stronach barykady – choć jedni są za to od piętnastu lat chwaleni, a drudzy ganieni*²⁶. KSČM po zmianach skierowanych przeciwko reżimowi, który uformowała i którym kierowała, po ustawie wymierzonej przeciwko niej, oskarżającej komunizm o zbrodnie przeciw wartościom europejskim, może nadal z powodzeniem funkcjonować, ponieważ *spectrum* możliwości patrzenia na przeszłość jest na tyle szerokie, że obejmuje zarówno potępienie, jak i pełną aprobatę i każde z wybranych stanowisk pozostaje równouprawnione.

Borders of the Ideology – Communist Party of Bohemia and Moravia or the Communism after Communism

302

In the Czech Republic institutional dealing with the communist past is one of the most complex in Central Europe. It can be compared only with the German case. In spite of this former *Komunistická strana Československa*, after the revolution which was aimed just against communism, prosperously works on the current political scene almost without a formal transformation. The article is an analysis of the described situation from the symbolic-interpretive perspective.

²⁵ Dla porządku trzeba wyraźnie zaznaczyć, że komuniści po Aksamitnej Rewolucji byli znaczącą siłą w parlamencie czechosłowackim/czeskim, niemniej nigdy nie stworzyli z żadną partią rządzącą koalicji, panował wobec nich ostracyzm. Dziś jednak ta sytuacja powoli się zmienia.

²⁶ O. Krejčí, *Sametová revoluce...*

